

СЕКЦІЯ 3. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-619-8-49>

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ЕФЕКТИВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВІДУ РОДИНИ, ЩО ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ООП ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНОЇ КРИЗИ

Вовченко Ольга Анатоліївна

*доктор психологічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
м. Київ, Україна*

Родина – це малий соціум, у якому закладаються моральні риси особистості, ставлення до інших людей, уявлення про характер між-особистісних стосунків тощо. Сучасні дослідження в галузі спеціальної педагогіки та психології приділяють значну увагу тому, як сімейний фактор впливає на особливості дитячого розвитку. Вітчизняні науковці неодноразово підкреслювали, що високий рівень родинної дезадаптації спричиняє виражені порушення особистісного розвитку дитини, такі як: тривожність, невпевненість у собі, спотворена самооцінка, підвищена емоційність, амбівалентність емоційних реакцій, патологічні прояви поведінки (суїцидальні схильності, депресивні стани), девіантна поведінка, високий рівень конфліктності, що як наслідок порушує міжособистісне спілкування та соціальну адаптацію.

В умовах сучасної соціальної кризи, викликаній війною в Україні, психологічна підтримка сім'ї, яка виховує дитину з ООП, має відбуватися в комплексі:

– по-перше, здійснення психологічної діагностики дітей (первинне виявлення з метою визначення сильних і слабких сторін розвитку особистості, виявлення та усунення проблем, що виникають у процесі

соціалізації й інтеграції, проведення діагностичних мінімумів для відстеження динаміки розвитку та подолання можливих труднощів, зокрема пов'язаних із наслідками війни та воєнного стану) [3];

– по-друге, інформування членів сім'ї про можливі напрямки корекційної роботи з дитиною, особливості її психічного стану та вплив цього стану на психофізичний розвиток;

– по-третє, надання психологічної підтримки членам родини та психокорекції сімейних дисфункцій на трьох рівнях: подружньому, батьківському та сиблінговому [1; 2].

Завдання психологічної допомоги родинам дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни включають такі напрямки: дослідження проблем особистісного розвитку й виховання дитини; виявлення порушень емоційно-вольової сфери залежно від стосунків із членами сім'ї та їхньої взаємодії як єдиної системи; сприяння дитині та її родині в розв'язанні актуальних завдань виховання і соціалізації; розвиток психологічної компетентності (культури) батьків та інших членів родини; поліпшення системи сімейного функціонування. Процес надання психологічної допомоги передбачає наявність і реалізацію трьох компонентів: психологічної діагностики, психокорекції та психологічної терапії дитини й осіб, які її виховують [4].

Ефективність психологічної допомоги родинам дітей з ООП забезпечується дотриманням під час практичної реалізації таких умов: системність і спрямованість психологічної підтримки; полісуб'єктність і орієнтація на особистість у процесі розвитку дитини з ООП; органічна єдність супроводу психічного розвитку дитини з одночасною підтримкою психічного стану батьків або осіб, які її виховують; практична спрямованість корекційного процесу (особливу увагу приділено рівню сформованості функціональних навичок: навчання, адаптації, самообслуговування, комунікації); єдність, тривалість та послідовність корекційної роботи на всіх вікових етапах; спеціалізований супровід (фахівці, які працюють з дітьми та їхніми родинами, повинні мати відповідну підготовку, знати особливості розвитку особистості з ООП); комплексність допомоги: інтеграція медичної, педагогічної та психологічної підтримки (реалізується через налагодження зв'язків зі спеціалістами, допомога яких необхідна суб'єктам супроводу для вирішення нагальних проблем розвитку дитини в умовах війни та воєнного стану); диференційованість допомоги: система послуг для дітей від народження до повноліття та їхніх родин має задовольняти потреби великої кількості отримувачів незалежно від віку, рівня інтелектуального чи загального розвитку, матеріального

становища та місця проживання (спільним для всіх одержувачів є наявність певних особливостей розвитку).

Система психологічного супроводу має враховувати:

- індивідуальні особливості кожної дитини та стан сім'ї в умовах війни, місце проживання (віддаленість чи близькість до зони бойових дій; наявність померлих/поранених/живих членів родини тощо), сприяючи розвитку особистості дитини та мінімізуючи рівень стигматизації;
- консолідацію рівнів підтримки і родинного виховання;
- інтегративний характер психокорекційного процесу в поєднанні зі спеціалізованою допомогою, що надається;
- вирішальну роль індивідуальних особливостей дитини, специфіки сімейного функціонування та етапу психокорекційної роботи при виборі методів (особистісно-орієнтований підхід у наданні допомоги).

Отже, можна виділити ключові складові дієвої психологічної підтримки родинам, які виховують дітей з ООП в умовах соціальної кризи України: своєчасна психологічна діагностика; мультимодальний підхід до супроводу (залучення та кооперація зі спеціалістами інших галузей, допомога яких потрібна дитині чи родині); консультування членів сім'ї на етапі прийняття рішень і розробки плану подолання проблем (складання корекційної програми); активне включення батьків або осіб, що їх замінюють, та інших важливих членів сім'ї у систему корекційної роботи; незалежність і автономія спеціаліста при дотриманні принципів послідовності та наступності в роботі з дитиною та сім'єю [3; 4].

Психологічна допомога родинам – це багатопланове поєднання різних методів діагностичної, корекційної та терапевтичної роботи з дітьми, батьками чи іншими особами, залученими у виховання; комплексна технологія, особлива культура підтримки та супроводу родини у вирішенні завдань особистісного розвитку, міжособистісної взаємодії, виховання і соціалізації в умовах війни, соціальних змін та нестабільності. Без сумніву, за нормального функціонування родинного та суспільного середовища кожна дитина з певними особливостями розвитку (слуху, зору, когнітивної функції тощо) у межах своїх можливостей може самостійно вирішувати поточні проблеми або з допомогою батьків. Проте при сімейній дисфункції багато завдань стають для дитини перешкодою. У таких випадках дитина потребує спеціалізованої підтримки, що реалізується через психологічну допомогу, спрямовану на аналіз найближчого оточення дитини, діагностику рівнів її особистісного розвитку та виховання, використання групових методів і індивідуальної роботи як з дітьми, так і з батьками.

Фактори, на які важливо звертати увагу під час спілкування з батьками дитини з ООП мають психологічний чи поведінковий характер. До психологічних ознак можна віднести: внутрішнє занепокоєння, підвищена невротичність у відповідь на дрібні подразники, відчуття спустошеності, самотності, нестійкість емоційного стану, агресивні прояви в поведінці, які раніше не спостерігалися, дратівливість. Серед поведінкових симптомів варто згадати: нічні кошмари, труднощі з прийняттям рішень, порушення концентрації уваги (особливо щодо повсякденних справ), відчуття «порожнечі» в голові (бажання не думати про проблеми і їхнє вирішення), небажання працювати або діяти, депресивні реакції, стрес.

Серед основних методів роботи з батьками можна виділити такі як:

- робота з тривожністю, піклування про фізичне здоров'я, зокрема про сон; зниження рівня тривожності та неврозів; медитації, техніки самопереконання чи самонавіювання (використання афірмацій) тощо;

- чітке планування часу (тайм-менеджмент), організація робочого часу та аналіз його ефективності (виконання чи невиконання цілей і завдань, виявлення причин позитивних і негативних результатів);

- визначення пріоритетів (життєвих, професійних, поточних і перспективних);

- планування з метою зменшення тривожності (важливо навчити родину не будувати далекі плани, оскільки життя під час війни нестабільне й швидко змінюється). Це допоможе уникати відчаю та знизить рівень тривожності.

Щоб підсилити позитивні чинники та зменшити негативний вплив родинного виховання на формування особистості дитини з ООП, слід пам'ятати про внутрішньо сімейні психологічні фактори, що мають велике значення: активна участь у житті родини обох батьків; виокремлення обов'язкового часу на розмови з дитиною (про труднощі в її житті, нові навички й відкриття, таланти, проблеми, негаразди тощо); відсутність тиску на дитину, що сприяє її самостійному прийняттю рішень; розуміння й/або консультації з педагогами та психологами щодо вікових криз дитячого й підліткового періодів; повага до права дитини на власну думку; формування навичок контролю та стримування імпульсів, ставлення до дитини як до рівноправного партнера, який поки що має менший життєвий досвід.

Література:

1. Бугера Ю. Методи і форми соціально-реабілітаційної роботи з батьками, які виховують дитину з особливими освітніми потребами.

Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2021. Вип. 17. С. 25–35.

2. Гуламирян І. Сім'я, яка захищає: Психологічна просвіта батьків. *Психолог*. 2020. № 9–10. С. 28–37.

3. Олексюк Н. Соціальна підтримка батьків дітей з особливими потребами як актуальна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. 2 (10). Ч. 2. С. 63–66.

4. Ярош Л. Чинники батьківського стресу батьків, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2023. Т. 2. С. 67–74.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-619-8-50>

ПСИХОЛОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМАНДИ СУПРОВОДУ

Кирилюк Ірина Миколаївна

практична психологиня,

*Старокостянтинівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 7
м. Старокостянтинів, Хмельницька область, Україна*

Актуальність проблеми. У сучасній освітній парадигмі інклюзія розглядається не лише як організаційна форма, а як процес створення інклюзивної культури. Ключовим суб'єктом цього процесу є інклюзивна команда супроводу (ІКС). Проте, за свідченням дослідників, ефективність мультидисциплінарної взаємодії часто гальмується професійними стереотипами та комунікативними деструкціями. У цьому контексті психологічна фасилітація постає як дієвий механізм оптимізації командної роботи [1, с. 9].

Сутність фасилітативного підходу в інклюзії. Психологічна фасилітація (від англ. *facilitate* – полегшувати) базується на принципах гуманістичної психології К. Роджерса. Вона передбачає створення середовища, де члени команди відчують конгруентність, безумовне прийняття та емпатію [2, с. 133]. У роботі ІКС фасилітація зміщує акцент з адміністрування на стимулювання групової динаміки, що дозволяє кожному фахівцю максимально реалізувати свій потенціал.